

Чи була Коліївщина 1768 р. народнім рухом?

В дуже інтересному новому київському науковому трьохмісячнику „Україна“, ч. 1—2, центральне місце займає стаття О. Гермайзе — „Коліївщина в світлі ново-знайдених матеріалів“ (ст. 19 — 81). Ця стаття подає новий архівний матеріал значної цінності — про суд над Максимом Залізнякам і іншими ватажками Коліївщини, який провадився в судовій комісії при Київській Губерській Канцелярії. Разом з тим, стаття О. Гермайзе дає спробу „освітлення тих моментів „Коліївщини“, що були до цього часу нез'ясовані“ (ст. 81). Головні висновки автора нової розвідки про Коліївщину такі: це не був рух селянський, „Коліївщина була ділом степового гультяйства. відірваного від хліборобства“, „на цьому русі лежить печатка цього елемента, його торговельних інтересів“ (ст. 34); разом з тим, цей рух мав „вузько-релігійний характер“ (ст. 29), — тільки „російський уряд, допитуючи пійманих гайдамаків, хотів добитись підтвердження від них, що духовенство участі в гайдамаччині не брало“ (ст. 38). Ці висновки автора далеко не цілком відповідають джерелам і не є, гадаємо, крок вперед в історичній літературі про Коліївщину, а швидче — назад. Це повернення від Шульгіна й інших дослідників Коліївщини кінця XIX й початку XX в.в. до Д. Л. Мордовцева й польських істориків, які теж підкреслювали і „вузько-релігійний характер“ цього руху, і випадковий, розбишацько-гайдамацький склад повстанців. Між тим, джерела кажуть про інше: вони свідчать про негативне відношення головних представників тодішнього російського уряду до духовенства, звязаного з цими подіями, і, разом з тим, про відсутність суду над ним, за браком певного матеріалу для нього¹⁾; вони свідчать про рух у даному разі перш за все селянський з участю навіть лівобічного населення, вони говорять про кріпацьку неволю, як головний стимул боротьби й повстання, вони вказують на „панське тіло“, як головний об'єкт лютої повстанців-кріпаків²⁾. Автор пише: „Правобережне селянство приєднується до гайдамацьких загонів пізніше, приймає готовий рух“ (ст. 34). Але-ж що з того? Все-таки суть руху, його сила і значіння полягали в повстанні іменно кріпаків проти феодального устрою і пригнобленні з боку панів і орендарів, а гультяї-гайдамаки та духовенство з його „смирними проханнями про оборону православного населення“ (ст. 53) були лише

¹⁾ Див. у Києвск. Старине“ за 1882 і 1905 р.р., а також „Сборн. Н. Р. И. Общ.“, т. 87 та инші.

²⁾ Див. у Шульгіна в його „Очерк Колывщины“, Київ, 1890 р.; у Мякотіна — „Крестьянский вопрос в Польше“. СПб. 1889 р. і инші.

притокою для самого повстання, лише замішалися у це народне діло. Недаром звичайних гайдамацьких виступів було у XVIII в. багацько, а Коліївщина, яка захопила селянство й мала такі грандіозні розміри, була лише одна. З того факту, що проводирі початкового руху служили молебень у Мотронінському монастирі, робити висновок про „вузько-релігійний характер руху“ (ст. 29, 38—39) також, здається, не слід, якби ми, скажемо, стали називати майже одночасну в Росії „Пугачовщину“ „вузько-монархічним рухом“ тільки через те, що Пугачов удавав себе за Петра III.

Потреба в перегляді матеріалів про Коліївщину нині, безумовно, є їй потрібна вже, як гадає і автор (ст. 81), і нова монографія про цей рух, але-ж навряд чи ця нова монографія, науково поставлена, зможе відкинути народній характер повстання коліїв.